

Atatürk'ün Vefatı Nedeniyle Tokat, Turhal ve Zile'de Yapılan Merasimler

Yunus Emre Tekinsoy¹

“Şu kanaate vardım ki, kavminin, milletinin, kendisine bu kadar gönül bağladığı ve ölümüne bu kadar içten ağladığı bir halk kahramanı, tarih içinde yoktur.”
Şevket Süreyya Aydemir – Tek Adam

Özet

Atatürk, 10 Kasım 1938'de İstanbul'da vefat etmiştir. Atatürk'ün vefatı tüm yurttaki geniş yankı uyandırmış ve üzüntüyle karşılanmıştır. Atatürk'ün cenaze töreni 21 Kasım 1938'de Ankara'da yapılmış ve naaşı geçici olarak Etnografya Müzesi'ne kaldırılmıştır. Atatürk'ün cenaze töreninin yapıldığı 21 Kasım'da, İçişleri Bakanlığı ve CHP Genel Sekreterliği tarafından yayınlanan genelge doğrultusunda, tüm yurt da eş zamanlı olarak Atatürk için cenaze merasimleri düzenlenmiştir. Yapılan merasimlerde Türk Milleti Atatürk'e olan sevgisini, saygısını ve bağlılığını göstermiştir. Türk Milleti, bütün fertleriyle O'nun vefatı karşısında duyduğu acı ve üzüntüyü dile getirmiştir. Bu çalışmada Atatürk'ün vefatı nedeniyle; Tokat, Turhal ve Zile'de düzenlenen merasimler, arşiv belgeleri ve dönemin gazeteleri ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tokat, Turhal, Zile, Atatürk, Vefat, Cenaze Merasimi

Due to the death of Ataturk in Tokat, Zile and Turhal made Ceremonies

Abstract

Ataturk died November 10, 1938 in Istanbul. Great repercussions drew in all the dorms and met with sadness the death of Ataturk. Ataturk's funeral was held in Ankara November 21 1938 and his corpse was temporarily removed from the Ethnographic Museum. On November 21, according to the circular issued by the General Secretariat of the Ministry of Interior and the CHP, the funeral was simultaneously held for Ataturk as the whole country. The Turkish nation showed love, respect and loyalty for Ataturk in ceremonies. When Ataturk died, the pain and sorrow of the Turkish Nation has expressed with all the individual. In this study, because of Ataturk's death in Tokat, Zile Turhal and ceremonies were held, were put forward in the light of archive documents and newspapers of the period.

Key Words: Tokat, Turhal, Zile, Ataturk, Deaths, Funeral Rites

¹ Okutman, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü. Arşivinden Yeşilirmak Gazetesi nüshalarını incelememe ve bu gazeteden alıntılar yapmama imkân tanıyan M.Ali CİNLİOĞLU'na teşekkür ederim.

Giriş

Milletlerin tarihine yön veren büyük şahsiyetlerin hayatları boyunca yaptıkları işler kadar, ölümleri de mensup oldukları milletlerin üzerinde derin izler bırakmıştır. Mustafa Kemal Atatürk harp meydanlarında kazandığı büyük zaferleri, yeni ve milli temeller üzerine inşa edilen modern Türkiye Cumhuriyeti ile taçlandırmıştır. Şüphesiz, hayatını milletine vakfeden bir liderin ölümü O'nu çok seven ve gönülden bağlı olan Türk Milleti'ni de derinden etkilemiştir.

Gerektiğinde 24-30 saat aralıksız çalışabilen, saatlerce ayakta durduktan sonra bile en ufak bir yorgunluk belirtisi göstermeyen Atatürk, 1937 yılına gelindiğinde ciddi sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. 5-10 basamaklı bir merdiveni dahi artık dinlene dinlene çıkan Atatürk için Çankaya Köşkü ile Dolmabahçe Sarayı'na birer asansör yaptırılmıştır. 1937 yılında gerçekleştirilen Türk Tarih Kongresi sırasında kongre salonundan özel dairesinin bulunduğu 100-150 metrelik mesafeyi bile özel araba ile gitmek zorunda kalan Atatürk, sık sık ateşlenmeye, hastalanmaya ve kilo kaybetmeye başlamıştır. Kimi zaman öksüren Atatürk'ün bu durumu bazen dakikalarca sürmüş, hatta boğulur gibi olduğu da görülmüştür. Tüm bu süreçte Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Dr. Ziya Naki Yaltırım, Dr. Refik Saydam, Dr. Hulusi Alataş ve Dr. Asım Arar, Atatürk'ün rahatsızlığını yakından izlemişler, ancak Atatürk doktorlara pek yardımcı olmadığı için laboratuvar incelemeleri yapılamamıştır (Soyak, 2008:681-682).

Rahatsızlığı giderek artan Atatürk'ü Ankara Numune Hastanesi'nde cilt uzmanı olarak çalışan Profesör Marchhionini de muayene etmiş ve O'na kaplıca tedavisi önermiştir. Bu öneri üzerine Atatürk 20 Ocak 1938'de Ankara'dan ayrılmış, 22 Ocak'ta Yalova'ya gelmiş ve Termal Otel'e yerleşmiştir. Atatürk, 23 Ocak'ta kaplıca müdürü Dr. Nihat Reşat Belger'den kendisini muayene etmesini istemiş, Dr. Belger yaptığı muayene sonunda Atatürk'ün karaciğerinin üç parmak büyüdüğünü ve sertleştiğini saptamış kaşıntıların da bundan kaynaklandığını söylemiştir. Dr. İrdelp de Atatürk'ü muayene ettikten sonra Belger'in teşhisine katılmış ve gerekli tedaviye başlanmıştır. Bu süreçte rahatsızlığında iyileşmeler görüldüyse de Atatürk, doktorların perhiz ve dinlenme önerilerine uymamıştır (Güneş, 2004: 808).

Siroz hastalığına yakalanan, ancak teşhisi hemen konulamayan Atatürk için Türk doktorların yanı sıra yurt dışından da tanınmış doktorlar getirilmiş ve yaptırılan muayene neticesinde yeni tedavi yöntemleri uygulanmıştır. Ancak doktorların dinlenme uyarılarına uymayarak Hatay meselesi üzerinde yoğun mesai harcaması ve bu nedenle 1938 yılının Mayıs ayında Mersin ve Adana'yı da kapsayan bir yurt gezisine çıkması, yoğun çalışma temposundan taviz vermemesi gibi nedenler Atatürk'ü yatağa mahkûm etmiş ve beklenen son kaçınılmaz olmuştur.

1- Atatürk'ün Vefatı ve Cenaze Töreni

Atatürk Mersin ve Adana gezisinden sonra iyiden iyiye güç kaybetmiş ve yakalandığı siroz hastalığı şiddetini artırmıştır. Sık sık karnından su aldırın ve komaya girmeye başlayan

Atatürk, yine komaya girdiği bir gecenin sabahında 10 Kasım 1938 Perşembe günü saat 09.05'te Dolmabahçe Sarayı'nda vefat etmiştir. Atatürk'ün vefatı üzerine müdavi ve müşavir doktorlar tarafından “*Reisicumhur Atatürk'ün umumi hallerindeki vahamet dün gece saat 24.00'te neşredilen tebliğden sonra her an artarak bugün, 10 İkinci Teşrin 1938 Perşembe sabahı saat dokuzu beş geçe Büyük Şefimiz derin koma içinde terk-i hayat etmişlerdir.*”² şeklinde rapor hazırlanmış ve Hükümet'e bildirilmiştir. Hükümet aynı gün ölüm haberini yayınladığı resmî bir tebliğ ile kamuoyuna açıklamış, birçok gazete³ siyah beyaz olmak suretiyle ikinci baskısını yaparak Hükümet tarafından yayınlanan resmî tebliğ ile birlikte hadiseyi okuyucusuna duyurmuştur (Cumhuriyet Gazetesi, 10 Kasım 1938: 1 ve 3). Bununla birlikte gazetelerden önce telefon ve telgrafın yanı sıra radyo ile de öğlen saatlerinden başlanarak hem Türk kamuoyu hem de 11 farklı çeviri ile dünya kamuoyu durumdan derhal haberdar edilmiştir (Ulus Gazetesi, 17 Kasım 1938: 4). Gazete haberlerinden ülkenin her yerinde Atatürk'ün vefat haberi ile derin bir matemin ortaya çıktığı görülmektedir (Bugün Gazetesi, 11 Kasım 1938: 2). Ayrıca “*Milli Matem*” ilan edilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 11 Kasım 1938: 1). Yurdun her köşesinden Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Halkevi ve diğer müesseselerle birlikte birçok vatandaş TBMM'ye Atatürk'ün ölümünden duyulan acıyı ifade eden binlerce telgraf yollamıştır (Aynı Tarihi, Sayı: 60 [Mükerrer], 1-30 Kasım 1938: 12). Atatürk'ün vefat haberi Türkiye'nin yanı sıra dünya basınında da geniş yankı uyandırmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 13 Kasım 1938:1; Cumhuriyet Gazetesi, 16 Kasım 1938: 1).

O sırada orada bulunan ve Atatürk'ün vefatından derhal haberdar edilen Başbakan Celal Bayar, hemen Atatürk'ün bulunduğu odaya girmiş ve ağlayarak odadan çıkmıştır. Hemen ardından Dolmabahçe Sarayı'ndaki Cumhurbaşkanlığı forsu yarıya indirilmiştir. Kısa sürede acı haber her yere yayılmış resmi daireler, müesseseler ve sefarethaneler bayraklarını yarıya indirmişlerdir. Tüm eğlence yerleri, içkili lokantalar ve bazı mağazalar kara haberi duyar duymaz kepenk kapatmışlardır. İstanbul'daki yabancı devlet temsilcileri resmi kıyafetleriyle Saray'a giderek açılan özel defteri imzalamaya başlamışlardır. Aynı defter İstanbul'da bulunan milletvekilleri tarafından da imzalanmıştır (Tan Gazetesi, 11 Kasım 1938: 3).

² Hazırlanan raporla ilgili olarak Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: V, Cilt: 27, İçtima: 4, s. 16; **Akşam Gazetesi**, 11 Kasım 1938, No: 7211, s. 2; **Kurun Gazetesi**, 11 Kasım 1938, Sayı: 7386, s. 8; **Tan Gazetesi**, 11 Kasım 1938, No: 1180, s. 2; **Ulus Gazetesi**, 11 Kasım 1938, s. 1; **Yeni Sabah**, 11 Kasım 1938, No: 190, s. 7.

³ 1938 yılının Türkiye'sinde Cumhuriyet, Tan, Akşam, Bugün, Yeni Sabah ve Kurun gibi ulusal gazetelerin basım yeri İstanbul'du. İstanbul'da yayımlanan ulusal gazeteler dönemin şartları gereği ancak ertesi gün trenle Ankara'daki okurlara ulaştırılabiliyordu. Ulusal gazetelerden yalnızca Ulus Gazetesi Ankara'da basılıyordu.

Hastalığının seyri ve ciddiyeti nedeniyle Atatürk'ün vefat haberi er ya da geç bekleniyordu. Hatta sonrası için Atatürk'ün yerine kimin cumhurbaşkanı seçileceği bile zaman zaman tartışılmıştır⁴. Batı'da Atatürk sonrası ile ilgili duyulan endişenin aksine Türk devlet ricali soğukkanlı davranmış ve derhal yeni cumhurbaşkanını seçmek üzere harekete geçmiştir (Doğaner, 2005: 46). Bu amaçla 11 Kasım Cuma günü TBMM yeni devlet başkanını seçmek üzere toplanmıştır. TBMM'nin ilk celsesinde aynı zamanda CHP Malatya Milletvekili olan İsmet İnönü, oylamaya katılan 348 milletvekilinin tamamının oyuyla Cumhurbaşkanı seçilmiş ve TBMM'nin ikinci celsesinde şiddetli alkışlar eşliğinde yemin etmiştir⁵.

Cumhurbaşkanının seçilmesinin ardından Celal Bayar, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gereğince Hükümet'in istifasını İnönü'ye sunmuş; ancak İnönü icra vekillerinin görevlerine vekâleten devam etmelerini rica etmiş ve yeni hükümeti kurma görevini yeniden Bayar'a vermiştir⁶. Bayar, yeni kabineyi oluşturarak İnönü'ye sunmuş ve İnönü de yeni kabineyi tasvip etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: V, Cilt: 27, İçtima: 4: 21; Cumhuriyet Gazetesi, 12 Kasım 1938: 1; Ulus Gazetesi, 17 Kasım 1938: 1 ve 8). 14 Kasım 1938'de TBMM'de Atatürk'ün cenaze töreninin masraflarını karşılamak üzere Ziraat Bankası'nın beş yüz bin liralık kredi açmasını öngören bir kanun teklifi kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: V, Cilt: 27, İçtima: 4: 40-41).

Atatürk'ün naaşının uzun süre bekletilebileceği düşünülerek, Prof. Dr. M. Lütfü Aksu tarafından ciddi bir tahnit işlemi uygulanmıştır (Kocatürk, 1999: 597). Atatürk'ün cenaze merasimine ait program TBMM'de müzakere edilerek hazırlanmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 14 Kasım 1938: 1). 21 Kasım'da yapılacak olan cenaze törenini düzenlemek üzere Numan Menemencioğlu başkanlığında toplanan komisyon, Atatürk'e layık bir "*Anıt-Kabir*" yapıncaya kadar naaşın Etnografya Müzesi'nde kalacağını duyurmuştur (Ulus Gazetesi, 14 Kasım 1938:1).

16 Kasım'da Atatürk'ün Türk bayrağına sarılı tabutu, Dolmabahçe Sarayı'nın büyük tören salonunda bir katafalk üzerine yerleştirilerek üç gün süreyle halkın ziyaretine açılmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 15 Kasım 1938: 1). Aralarında İngiltere, Almanya, Sovyetler Birliği ve

⁴ Bu tartışmalara örnek olarak Bkz. Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, s. 717-719.

⁵ İsmet İnönü'nün yemin metni şu şekildedir: "*Reisicumhur sıfatıyla Cumhuriyetin kanunlarına ve hâkimiyeti millîye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetini sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfı mesai, Türk devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve ilaya ve deruhte ettiğim vazîfenin icabetine hasrı nefsetmekten ayrılmayacağıma namusum üzerine söz veririm.*" Bkz: **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: V, Cilt: 27, İçtima: 4, s. 17; **Akşam Gazetesi**, 11 Kasım 1938 (2. Baskı), No: 7211, s. 1.

⁶ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30..18.1.2 / Yer Numarası: 85.100..1**; [Bu dipnottan itibaren "**Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**" kısaltılarak "**BCA**" şeklinde verilecektir. Eğik çizginin (/); ilk kısmı Fon Kodunu, ikinci kısmı ise Yer Numarasını ifade edecektir.]; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: V, Cilt: 27, İçtima: 4, s. 20; **Akşam Gazetesi**, 11 Kasım 1938 (2. Baskı), No: 7211, s. 1.

Fransa'nın da bulunduğu birçok devletin heyetleri de yer almıştır (Ulus Gazetesi, 16 Kasım 1938, 1 ve 8). Yüz binlerce kişinin ziyaret ettiği esnada yaşanan izdiham neticesinde 17 Kasım gecesi on bir vatandaş hayatını kaybetmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 19 Kasım 1938: 1; Ulus Gazetesi, 19 Kasım 1938: 1 ve 8). 19 Kasım sabahında İstanbul Üniversitesi öğretim üyesi Ord. Prof. M. Şerafettin Yaltkaya tarafından Atatürk'ün cenaze namazı Türkçe tekbirler eşliğinde Dolmabahçe Sarayı'nda kıldırılmıştır (Kutay, 2005: 230). Daha sonra Atatürk'ün naaşı Dolmabahçe'den Sarayburnu'na getirilmiş ve Zafer Torpidosu ile Yavuz Zırhlısına konulmuştur (Cumhuriyet Gazetesi, 20 Kasım 1938: 1; Tan Gazetesi, 20 Kasım 1938). Yavuz Zırhlısı ile İzmit'e getirilen Atatürk'ün naaşı, İzmit'te Cumhurbaşkanlığı Treni'nde kendisi için hazırlanan özel vagona yerleştirilmiş ve Ankara'ya doğru hareket ettirilmiştir (BCA, 490..1.0.0/1433.739..2; Cumhuriyet Gazetesi, 20 Kasım 1938: 7). Yol boyunca Atalarını son bir kez daha görmek için ellerindeki meşalelerle gecenin karanlığını aydınlatarak bekleyen binlerce kişinin yer aldığı güzergâhta tren (Naci Sadullah, 1938: 9) Bilecik, Eskişehir, Polatlı ve Etimesgut'tan sonra 20 Kasım'da Ankara'ya ulaşmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 21 Kasım 1938: 1 ve 7). Tüm devlet erkânı ile yoğun bir kalabalığın karşıladığı naaş, trenden alınarak top arabasına konulmuş, büyük bir törenle TBMM'nin önünde hazırlanan katafalka yerleştirilmiştir ve halkın ziyaretine açılmıştır (Tan Gazetesi, 21 Kasım 1938: 1 ve 3).

21 Kasım'da ise aralarında çok sayıda yabancı devlet temsilcisinin ve askerî birliğinde bulunduğu büyük bir törenle TBMM'den alınan naaş, 80 askerın çektiği top arabasının üzerinde Türk milletinin göz yaşları arasında geçici kabri olan Etnografya Müzesi'ne getirilmiş ve hazırlanan mermer lâhdin üzerine yerleştirilmiştir (Ulus Gazetesi, 22 Kasım 1938: 1 ve 7). Törenden yaklaşık 4 ay sonra Atatürk'ün naaşı Etnografya Müzesi'ndeki geçici kabre konulmuştur (Doğaner, 2005: 59). 15 yıl sonra, 10 Kasım 1953'te ise Atatürk'ün naaşı Etnografya Müzesi'nden alınarak ve Anıtkabir'e defnedilmiştir (Milliyet Gazetesi, 11 Kasım 1953: 1 ve 7; Zafer Gazetesi, 11 Kasım 1953: 1; Son Posta Gazetesi, 11 Kasım 1953:1).

2- Atatürk'ün Vefatı Nedeniyle Tokat'ta Yapılan Merasim

Atatürk'ün vefat haberi tüm yurttaki gibi Tokat'ta da ilk önce radyo yayını ile kamuoyuna duyulmuş ve büyük bir üzüntü ile karşılanmıştır. Tokat'ın yerel gazetesi olan ve haftada iki gün yayınlanan Yeşilirmak Gazetesi bu üzüntüyü "*Sayın Okuyucular! Size bugün büyük Atamızın ebediyete kavuştuğunu gözyaşlarımızla haber veriyor ve üzülmüyoruz*" manşetiyle Tokatlılara duyurmuştur. Türk milletinin kurtarıcısını, dünya medeniyet âleminin de eşsiz bir insanı kaybettiğini ifade etmiştir (Yeşilirmak Gazetesi, 11 Kasım 1938: 1). Atatürk'ün vefatı nedeniyle duyulan derin üzüntünün cihana yayıldığı, Atatürk'ün insanlık âleminin iftiharına layık bir sima olduğu ve bütün milletlerin Türk milletinin acısına ortak olduğu vurgulanmıştır (Çiftçi, 1938: 1). "*Atamız Ölmedi; Türk Milleti O'nu kalbine çekti*" manşetiyle Atatürk'ün Türk

Milleti'nin kalbinde yaşadığı ifade edilerek, üzüntünün yarattığı derin tesir ifadelerle yansıtılmıştır. (Yeşilirmak Gazetesi, 18 Kasım 1938: 1-3).

Gazete'nin 11 Kasım 1938 tarihli nüshasının baskısı yapılırken yine radyo vasıtasıyla İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçildiği haberi duyulmuş ve bu haber son anda baskıya eklenebilmiştir (Yeşilirmak Gazetesi, 11 Kasım 1938: 1). Bir başka nüshasında da bir yanda "Büyük Yas" manşeti ile Atatürk'ün vefatı nedeniyle duyulan acı ifade edilirken diğer yanda "Atasını kaybeden Türk Milleti'nin göz yaşlarının İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle dinmeye başladı" manşetiyle halk teskin edilmeye çalışılmıştır (Yeşilirmak Gazetesi, 14 Kasım 1938: 1). Gazetede İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle milli acının bir nebze de olsa hafiflediği belirtilmiş ve "Kalbimizde Atatürk, başımızda İnönü, çelik adımlarla hedefimize yürümekte devam edeceğiz." şeklinde kararlılık ortaya konulmuştur (Yeşilirmak Gazetesi, 29 Kasım 1938: 2).

Tokat Belediye Başkanı Remzi Topçam, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye, Başbakan Celal Bayar'a ve TBMM Başkanı M. Abdülhalik Renda'ya birer taziye mesajı göndererek Atatürk'ün vefatı nedeniyle hem kendisinin hem de Tokatlıların duyduğu üzüntüyü dile getirmiş ve gönderdiği telgrafların tamamına benzer duygu ve düşünceleri içeren yanıtlar almıştır (Yeşilirmak Gazetesi, 14 Kasım 1938: 2).

Atatürk'ün vefatı nedeniyle gerek İstanbul ve Ankara'da, gerekse tüm yurt da yapılacak olan törenlerin olası bir kargaşaya yol açmaması ve tam bir düzen içerisinde gerçekleştirilmesi için gerekli olan bütün tedbirler Hükümet tarafından alınmıştır. Atatürk'ün cenaze merasiminin ne şekilde gerçekleştirileceğinin kesinleştirilmesi üzerine İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreteri olan Dr. Refik Saydam tarafından Valiliklere bir genelge gönderilmiştir. Atatürk'ün naaşının Etnografya Müzesi'ne konulacağı gün olan 21 Kasım 1938 Pazartesi günü Türkiye genelindeki tüm il ve ilçelerde yapılması öngörülen merasimin içeriği ve alınması gereken tedbirler ilgililere bildirilmiştir. Yapılması öngörülen merasimde intizam ve ihtimamın temini için şu tedbirlerin alınması istenmiştir:

- 1- Tören saat 14:00'te başlamalıdır.
- 2- Halk tam saat 14:00'te heykel ve büst olan yerlerde bunların etrafında, olmayan yerlerde ise Cumhuriyet Meydanlarında toplanmalıdır.
- 3- Heykel ve büst bulunmayan meydanlarda güzel ve büyük bir kürsü üzerine Atatürk'ün bir fotoğrafı konulmalıdır. Kürsü Türk bayrağı ve CHP bayrağıyla örtülecek, ayrıca hiç bir siyah işaret bulundurulmamalıdır.
- 4- Toplanma işi planlı ve düzenli olmalıdır. Bu maksatla yetkili teşekküllerin temsilcilerinden bir komisyon oluşturulmalıdır. Bu komisyon toplanma yerini tetkik etmeli ve toplanma şeklini gösteren birer kroki yaparak toplanmayı idare edecek

yeterli miktarda memur tayin etmeli ve bunlara görevlerini öğretmelidir. Parti mensuplarının bu işte görevlendirilmeleri esastır.

- 5- Atatürk'ün büyük eserini emanet ettiği Türk gençliğine ve öğrencilere toplanma meydanının n tarafında yer verilmelidir.
- 6- Bando mevcut olan ve şopen'le Beethoven'in matem müziklerini alabilecek vaziyette bulunan yerlerde İstikll Marşı'ndan sonra trene bu müziklerle başlanmalıdır, bando bulunuyorsa ve bu müzikleri alma imkânı yoksa tören İstikll Marşı'yla başlamalı ve bando olmayan yerlerde de halk tarafından İstikll Marşı okunduktan sonra tören açılmalı ve bundan sonra hiç bir Şey alınmamalıdır.
- 7- Tren bu Şekilde açıldıktan sonra her yerde  nutuk söylenmelidir. Bu nutukları; Parti Temsilcisi, Belediye'den biri (belediye olmayan yerlerde köy ihtiya heyetlerinden biri) ve halktan bir genç söylemelidir. Halkevi olan yerlerde Halkevi yelerinden bir kişi de nutuk söylemelidir. Nutuklar mahalli Parti rgtnn tasvibinden geçmelidir. Bu nutuklar da Atatürk'ün eserleri, memlekete ve millete yaptığı büyük hizmetler, hayatı ve onun aramızdan ayrılmasıyla duyulan yas ve elem tebarüz ettirilmelidir. Kendi nutuklarından onuncu yıl nutku ve gençliğe hitap gibi parçalar, vecizelerden seçilmiş bazı kısımlar okunmalıdır. Nutuklar milletin Atatürk'e saygı ve sevgisini ebedi olarak onun manevi varlığı ve hatırası etrafında toplanacağını, bu topluluktan en büyük milli vahdet ve kudreti alacağını, eserine bağının bu birlikte ebedileŐeceđini söyleyerek ve nihayetinde Atatürk'ün eserlerine ve yaptığı inkılâplara daima artan bir inanla bağlı kalıp onları ileri gtreceklerine ant içerek bitirilmelidir.
- 8- Tam saat 16.00'da Dahiliye Vekaleti'nin yaptığı tamimde zikrettiği veçhile ve vasıtalarla bildirilerek  dakikalık bir saygı duruşu yapılmalıdır. Tam bu saatte skt ve ihtiram vazifesini yapabilmek için yukarıda söylenen merasim ve nutuklar ona göre tertip ve tamim edilmelidir.
- 9-  dakikanın bitiminde altı meşale derhal ateşlenmeli ve Atatürk'ün heykeli bst ve yahut resmi önünden ihtiram geçidi başlamalı bu suretle halk dağılarak merasim sona erdirilmelidir.
- 10- Toplanma meydanına gelirken arzu edenler Atatürk'ün heykel, bst veya fotoğrafları önüne elenk, buket ya da yeşillik koyabilmelidir.
- 11- Halkevlerinde 22 Kasım 1938 Salı gününe kadar toplantılar yapılmamalıdır.
- 12- Hareket, toplantı ve merasim esnasında hiçbir siyah işaret bulundurulmamalıdır.
- 13- Bütün bu merasime ait ayrıntılar her yerin ayrı ayrı vaziyeti tespit edilerek bir raporla ve mümkün olan yerlerde bu merasim izlenimleri fotoğraf sinema ile tespit olunup bunlar da bilahare basılmak üzere parti genel sekreterliğine gönderilmelidir

(BCA, 30..18.1.2/85.98..11; Tan Gazetesi, 16 Kasım 1938: 3; Ulus Gazetesi, 16 Kasım 1938: 6; Ayın Tarihi, Sayı: 60 (Mükerrer): 36-37).

Saydam tarafından Valiliklere gönderilen yukarıdaki genelge doğrultusunda Hatay, Van, Yozgat (BCA, 490..1.0.0/1432.736..1), Çanakkale, Çankırı ve Diyarbakır'ın da (BCA, 2490..1.0.0/1429.726..1) aralarında bulunduğu tüm illerle bunlara bağlı ilçe ve beldelerde merasim düzenlenmiştir. Bu kapsamda Tokat'ta da bir merasim düzenlenmiştir⁷. Söz konusu merasimde CHP, Halkevi, Belediye ve Türk Gençliğini temsilen birer kişi tarafından konuşma yapılmıştır.

CHP adına konuşma yapan Tokat Kültür Direktörü Alişan Reşit Tanural⁸ konuşmasında, her doğan gün bir diğerinden daha parlakken Atatürk'ün vefatıyla Türk ufuklarının baştanbaşa mateme büründüğünü; Atatürk'ü alkışlamak için meydanlarda çırpınan on binlerce elin bu kara haberle artık kenetlendiğini; kadın-erkek, genç-yaşlı on binlerce kişinin Atatürk'ün tabutunun arkasından hıçkırarak ağladığını; şehit ve yetim annelerinin şifa umduğu Atatürk'ün gözlerinin artık bir daha açılmamak üzere kapandığını; birçok sıkıntı atlatan Atatürk'ün altın sarısı başının artık omuzlarının üstüne düşüp kaldığını; bin bir felaket içinde bile dimdik duran ve cihana sığmayan Atatürk'ün bedeninin artık daracık tabuta konulduğunu; her türlü ölümün karşısında duran ve saldıran Atatürk'ün göğsünün artık tıkanıp kaldığını ifade etmiş ve her bir cümlesinde “*kim derdi ki?*” şeklinde soru sorarak Atatürk'ün vefat haberi karşısında duyduğu şaşkınlığı da dile getirmiştir (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 100; Yeşilirmak Gazetesi, 29 Kasım 1938: 3).

Tanural, duygu dolu konuşmasında, Atatürk'ün henüz Çanakkale Savaşı'ndayken göğsüne isabet eden kurşunu ve cebindeki saat sayesinde ölümden döndüğünü hatırlatmış, o saatin sadece Atatürk'ü değil aynı zamanda Türk Milleti'nin kararmaya mahkûm olan bahtını da kurtardığını söylemiştir. İzmir suikastına atıfta bulunarak içerdeki ve dışarıdaki bedhahların dahi Atatürk'ü Türk Milleti'nden ayıramadığını belirten Tanural, ecelin hiç umulmadık bir anda gelerek Atatürk'ü Türk Milleti'nden alıp götürdüğünü belirtmiştir. Hiç bir ölüm karşısında yılmayan Atatürk'ün tam altı ay ölümlerle ve türlü ıstırapla mücadele ettiğini; hatta hayata gözlerini kapamadan hemen önce de “*Saat kaç?*” sorusunu sorduğunu ifade eden Tanural, sorulan bu saatin büyük Türk'ün yaklaşan son saati olduğunu ve tik-tak şeklinde durmadan aralıksız ilerleyen saatin o andaki sesinin, hiç şüphesiz ölüm çanından daha üzüntü verici olduğunu belirtmiştir (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 100; Yeşilirmak Gazetesi, 29 Kasım 1938: 3).

⁷ Tokat'ta gerçekleştirilen merasim ve merasime katılan vatandaşlarla ilgili olarak Bkz. **Ek 1-2-3-4-5-6-7-8-9-11-13-14.**

⁸ CHP Adına konuşma yapan Tokat Kültür Direktörü Alişan Reşit Tanural için Bkz. **Ek 12.**

Atatürk'ün “İki Mustafa Kemal var; biri fani olan Mustafa Kemal, ben, diğeri Türk Milleti'nin maneviyatında yaşayan ve teşehhus eden Mustafa Kemaller. Benim mensup olduğum Ulus” sözünü hatırlatan Tanural, fani olan Mustafa Kemal'in öldüğünü ancak Türk Milleti ve O'nun maneviyatında teşehhus eden on yedi milyon Mustafa Kemal'in her günden ve her zamandan daha olgun, daha imanlı, daha inanlı, daha heyecanlı, dimdik ve dipdiri yaşadığını; Türk istikbalinin daha bir çok Mustafa Kemallere gebe olduğunu ve bu Mustafa Kemalleri doğuracak bahtlı annelerin belki o anda orada olduğunu söylemiştir (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 101; Yeşilirmak Gazetesi, 29 Kasım 1938: 3).

Türk anne ve babalarının yetiştirdiği çocukların Türkiye'nin hakiki evladı, kurtarıcısı ve dâhisi olduğunu belirten Tanural, vatanın kara bahtını yenen, tahtları, saltanatları deviren, zaferleri, taçları, sırmaları çamurlara katan, dâhili ve harici düşmanlarını tepeleyen, yepyeni bir vatan kuran, Cumhuriyeti kuran, bir çok inkılapları başaran bu kahramanın da Türk bir anne ve babadan dünyaya geldiğini hatırlatmıştır. “Çocuktur ki; doğar, büyür bir milletin ismeti olur. Çocuktur ki; doğar, yükselir en nihayetinde ölür, fakat bir milletin kalbinde yaşar ve onun Atatürk'ü olur” diye sözlerini sürdüren Tanural, tarihin Atatürk'ü unutmayacağını; Atatürk'ün inkılaplarının durmadan ilerleyeceğini; Atatürk'ün sevgi ve saygısının Türk millet'inin gönlünde olduğunu; Atatürk'ün tabutunun Türk millet'inin yüce omuzlarında olduğunu; Atatürk'ün türbesinin Türk vatanı olduğunu; Atatürk'ün inkılaplarına yakışan abidenin de yine Türk sanatkarlarının elinden çıkacağını ifade etmiştir (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 101; Yeşilirmak Gazetesi, 29 Kasım 1938: 3).

Tanural, konuşmasının devamında, Atatürk'ün büyük olduğunu, ancak Atatürk'ün bıraktığı ve Türk Milleti'ne emanet ettiği eserlerin Atatürk'ten de büyük olduğunu belirtmiştir. Türk Milleti yaşadıkça Atatürk'ün ismi gibi eserinin de yaşayacağını; Cumhuriyet'in eşi bulunmaz bir ululuk olduğunu, Türk Milleti'nin hatırasının ve tarihinin büyük olduğunu belirten Tanural, sözlerine “Ey bu topraklar için savaşarak en sonda bu topraklara gözlerini kapayan Atatürk! Yıldızları değil, mümkün olsa da kızgın çöl güneşlerini yanına getirsem, Balkanları, Karpatları, Kafkasları, Torosları dile getirsem, mızraklı alayları, süngüleri çekilmiş orduları, tarihe geçmiş zaferleri, gaza bayraklarını tabutunun arkasından koştursam, Çanakkale'de yatan on binlerce şehitleri konuşursam, on binlerce şehit ve öksüz annelerinin kanlı göz yaşlarını tabutunun geçtiği yollara döksem; tabutunun ayak ucuna günlerce kapanıp ağlasam büyüklüğünün karşısında bir şey yapabildim diyemem” şeklinde son vermiştir (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 101-102; Yeşilirmak Gazetesi, 29 Kasım 1938: 3).

Tanural'dan sonra Halkevi adına konuşma yapan Tokat Ortaokulu Türkçe Öğretmeni Korkut Araz⁹ konuşmasına Türk gençliğine, Türk ordusuna, babalara ve annelere ayrı ayrı

⁹ Halkevi adına konuşma yapan Tokat Ortaokulu Türkçe Öğretmeni Korkut Araz için Bkz. Ek 15.

seslenerek başlamış, bir nevi onların duygularına tercüman olarak oldukça duygusal bir konuşma yapmıştır (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 103; Yeşilirmak Gazetesi, 22 Kasım 1938: 2). Atatürk'ün ölümüne inanmak istemediğini belirten Araz, Atatürk'ü gönüllerde ateş, gözlerde fer, kalplerde inan ve heyecan olarak tasvir etmiş; buna ölüm denemeyeceğini, zira sağ olmanın bundan daha üstün olmadığını ifade etmiştir. Ruhuyla, bakışlarıyla, sesiyle, adıyla ve bütün manevi varlığıyla Atatürk'ün Türk milleti ile birlikte olduğunu belirten Araz, Atatürk'ün vefatını Allah'ın O'nu gözlerden kıskanması olarak nitelendirmiştir. Atatürk'ün vefatından o güne kadar on bir günün geçtiğini ve bu süre içerisinde Türk millet'inin Atatürk'e daha çok bağlılığının altını çizen Araz, Atatürk'e "*Atam, eserin varken yok olur musun? Türklüğün öldüğüne inanıyorsan, kendinin de unutulduğuna inan Atam.*" diye seslenmiştir. Araz, Atatürk'ün "*Benim naçiz vücudum bir gün elbette kara toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet yaşayacaktır.*" sözünü hatırlattıktan sonra "*Ey yükselen yeni nesil istikbal sizsiniz. Cumhuriyeti biz tesis ettik; ilâ ve idame edecek sizsiniz.*" vecizesini gençlerin unutmaması gerektiğini belirtmiştir (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 104; Yeşilirmak Gazetesi, 22 Kasım 1938:2). Araz, Atatürk'ün Türk millet'ine olan güvenine ve Türklüğün büyüklüğüne olan inancına dair alıntılara da yer verdiği konuşmasını Atatürk'ün açtığı yolda yürümek için eskisinden daha çetin, daha inançlı ve daha azimli bir şekilde yürüneceğine dair söz vererek sonlandırmıştır (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 104-105; Yeşilirmak Gazetesi, 22 Kasım 1938: 2).

Araz'dan sonra Belediye adına konuşma yapan Tokat Gazi Osman Paşa İlkokulu Baş Öğretmeni Fahri Alpay¹⁰ konuşmasında on beş yıldır her günün bir bayram edasında geçtiğini; ancak Atatürk'ün vefatı nedeniyle dudakların bir tek kelimenin ifadesinden bile aciz, kalplerin halsiz ve dimağların mecalsiz olduğunu ifade etmiştir. Arkasında on yedi milyon Türk bırakan Atatürk'ü aldığı için "*feleğe isyan eden*" Alpay, ölümün Atatürk'ün yalnızca etini ve kemiğini aldığını fakat Atatürk'ün ruhunun on yedi milyon Türk'ün ruhuna karıştığını belirtmiştir. Atatürk'ü önce bir Türk, sonra bir melek olarak tasvir eden Alpay, O'nun neslinin tek bir örneği olduğunu ve eşinin benzerinin olmadığını söylemiştir. Alpay Atatürk'ü zekaya ders veren, akla hocalık eden, düşüncelere rehber olan, muhakemeleri hayran bırakan, cihangirlere örnek olan bir kurtarıcı, diplomat, asker ve siyasetçi olarak tasvir etmiştir (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 106).

Doğumundan itibaren sırasıyla Çanakkale Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemlerinde Atatürk'ün hayat öyküsünü ağıdalı bir dille anlatan Alpay, konuşmasına Atatürk'e methiyeler düzerek devam etmiş, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'ni de okuduktan sonra sözlerine

¹⁰ Belediye adına konuşma yapan Tokat Gazi Osman Paşa İlkokulu Baş Öğretmeni Fahri Alpay için Bkz. Ek 16.

“Sayın yurttaşlar; ihtiyar dünya, yalçın kayalar, engin denizler, ulu dağlar ve bütün cihan dinlesin ve en sadık şahidimiz olsun. Ünlü Türk varlığı adına ve O’nun huzurunda ant içiyoruz. Son hayat ışığı kalıncaya kadar. Bu yüce buyruğa, canla başla sadık kalmaya, mukaddes emanetinin en fedakâr bekçisi olmaya namusumuz ve şerefimiz üzerine yemin ediyoruz. Atatürk idealimiz. Ve mukaddes şiarımız kalacak sevgili Cumhuriyet en kıymetli hazinemiz, birlik düşüncemiz, doğruluk ve daima ileri hedefimiz olacaktır. O halde duyguda birlik, yaşanısta imtiyazsız, haklarda müsavat, istihsalde milli, müdafaa hep beraber. Atamızın manevi emrinde ve yine O’nun çok güvendiği kahraman ve fedakâr arkadaşları olan büyüklerimizin emrinde. Hedef tek, yürüyüş tam ve kusursuz olacağına, bir damla kanımız kalıncaya kadar çalışacağımıza son bir defa daha yemin ederiz. Sen sağ ol. Başın sağ olsun, Ey asil Türk Milleti istikbal senindir. Cihanı kıskandırmak elindedir.” şeklinde son vermiştir (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 106-110).

Alpay’dan sonra Türk gençliğini temsilen konuşma yapan Ortaokul Yar Direktörü İsmail Bayram¹¹ konuşmasında Atatürk’ün vefat etmesinin üzerinden henüz on bir gün geçtiğini ve Atatürk’ün vefatının Türk Milleti’ni derin matemlere sevk ettiğini ifade etmiştir. Bayram, Türk millet’ini esaretten, ölümden kurtaran, karanlıktan aydınlığa çıkaran, Türk Milleti’ne benliğini tanıtan, tarihini öğreten, Türk dilini açan ve Türk Milleti’nin varlığını borçlu olduğu Atatürk’ün vefatı karşısında her geçen gün tahammül kabiliyetinin azaldığını ve üzüntülerin derinleştiğini belirtmiştir. Bayram, küçük bir çocuktan ihtiyar bir kişiye kadar her Türk’ün Atatürk’ün vefatı nedeniyle ağlamaktan gözlerindeki yaşların kurduğunu, artık göz yaşı yerine kan akıtmaya başladığını söylemiş ve “...bütün dünyanın ağladığı bu ölüme elbette ağlayacağız. Niçin ağlamayalım? Büyük babamızın ölümünden başka bizi dünyada ağlatabilecek daha ne olabilir? Türk’ün bahtına çökebilecek bundan daha büyük felâket olabilir mi?” diye üzüntüsünü dile getirmiştir (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 111).

Büyük Atatürk’ün yüzünü artık bir daha göremeyeceklerini ancak kulaklarda kalan sesini ve kalplerde yerleşen sevgisini ebediyen muhafaza ederek, Atatürk’le daima beraber olacaklarını belirten Bayram, ölümü durduracak hiçbir kuvvetin olmadığını şayet böyle bir kuvvetin olması gerekseydi bu kuvvetin ancak Atatürk’te bulunabileceğini, Atatürk’ün vefatıyla birlikte on yedi milyon Türk’ün babasız, insanlığında rehbersiz kaldığını ifade etmiştir. Mazlum milletlerin esaret zincirinden kurtulmanın yolunu Atatürk’ten öğrendiğini, Türklüğün ilhamını O’ndan aldığını, istiklalini O’nun dehası ile kazandığını, o günkü refaha O’nun sayesinde ulaştığını, Türk Milleti’nin on beş asırda başarabileceği işleri O’nun sayesinde yalnızca on beş yılda başardığını ifade eden Bayram, Atatürk’ün yüksek şahsiyetini ve meziyetlerini tarif etmeye imkan olmadığını belirtmiştir (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 111). Atatürk’ün Türk

¹¹ Türk Gençliğini temsilen konuşma yapan Ortaokul Yar Direktörü İsmail Bayram için Bkz. Ek 10.

Milleti'ne hür ve müstakil bir vatani, imanlı ve şuurlu bir milleti, iradeli ve müşfik bir devleti miras olarak bıraktığını belirten Bayram sözlerini “*göz yaşlarımızı birbirine katarken el ele verelim ülkü ve idealimizin tahakkuku için çalışalım, büyüklerimize bağlı küçüklerimize faydalı olalım, büyük babamızın manevi huzurunda hürmetle eğilirken O'na rahmet Milletimize sağlık dilerim*” şeklinde sonlandırmıştır (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 112).

3- Atatürk'ün Vefatı Nedeniyle Turhal'da Yapılan Merasim

Atatürk'ün vefatı nedeniyle tüm yurttta ve Tokat'ta olduğu gibi Turhal'da¹² da bir cenaze merasimi düzenlemek üzere bir komisyon teşkil edilmiştir¹³. Komisyon en ufak ayrıntısına kadar yapılması gereken işleri planlamış ve İçişleri Bakanlığı'nın da talimatlarını göz önünde bulundurarak merasimin gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Komisyon Atatürk'ün askeri üniformalı büstünün Cumhuriyet Meydanı'nın ortasına konulmasını, etrafının CHP ve Türk bayraklarıyla süslenmesini, halkın nerede duracağını ve alınacak vaziyeti çizilen bir kroki ile belirlemiştir¹⁴. Aynı saatlerde Ankara'da gerçekleştirilecek merasimi de halkın radyo ile takip edebilmesi için Şeker Fabrikası'ndan temin edilen hoparlörün Cumhuriyet Meydanı'nın karşısındaki ilkokulun üzerine konulması, parti radyosunun bu hoparlöre bağlanması ve sabah saat 09:00'dan itibaren Ankara'da gerçekleştirilen törenin halka dinletilmesi kararlaştırılmıştır (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 88).

Planlandığı şekilde saat tam 14:00'te Cumhuriyet Meydanı'ndaki Atatürk büstünün etrafına CHP, Belediye, Halkevi, Şeker Fabrikası, Okul, dikiş yurdu vs. adına çelenkler konulduktan sonra İstiklal Marşı'nın okunmasıyla tören başlamıştır (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 90). Bütün halk, öğrenciler, Şeker Fabrikası yöneticileri ve memurları, Nahiye Müdürlüğü, Polis ve Jandarma teşkilatı ile CHP ve Belediye erkanı topluca Cumhuriyet Meydanı'nda kendilerine ayrılan yerlere geçmişlerdir (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 88). CHP adına Başöğretmen Ali Rıza Gönenç, halk adına fabrika memurlarından Hayri Toksöz, Belediye adına da öğretmen Mustafa Örnek tarafından Atatürk'ün eserleri, hayatı, memlekete yaptığı hizmetler ve vefatı nedeniyle duyulan derin üzüntüye dair birer konuşma yapmıştır (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 91).

CHP adına konuşan Başöğretmen Ali Rıza Gönenç, herkesin hem ağır bir üzüntü içinde hem de kuvvetli bir imanla dolu olduğunu bildirmiştir. Atatürk'ün yalnızca Türklerin değil bütün dünyanın babası olduğunu, herkesin kalbinde aziz emanetleri ile birlikte ebediyen

¹² Turhal'da gerçekleştirilen merasim için Bkz. **Ek 18-19-20-21-22-23-24-25-26.**

¹³ Söz konusu Komisyon Nahiye Müdürü Hamdi Yegen, Askerlik Yollama Müdürü Üsteğmen Lütfi Çakır, CHP Başkanı Sami Erk, Halkevi Başkanı Raif Yazgan, Belediye Başkanı Ali Galip İşeri, Başöğretmen Ali Rıza Gönenç ve Emniyet Komiseri Cemal Okutgen beylerden müteşekkildir. Bkz: **BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 90.**

¹⁴ Kroki için Bkz. **Ek 17.**

yaşayacağını ifade eden Gönenç, Atatürk'ün bütün cihanın en büyüğü olduğunu ve Atatürk gibi tüm kâinattan daha kıymetli birini meydana getirdiği için Türk Milleti'nin çok şanslı olduğunu söylemiştir. Atatürk'ün Türk vatanında bütün cihana hizmet ettiğini ve Türklüğün en büyük kurtarıcısı olduğunu vurgulayan Gönenç, duyulan acıyı ve O'nun yaptığı işleri anlatmanın mümkün olmadığını belirtmiş, Atatürk'ün en büyük eserim dediği Cumhuriyeti emanet ettiği Türk gençliğinin çok şanslı olduğunu ifade etmiştir (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 93). Gençliğe Hitabesi ile konuşmasına devam eden Gönenç, Atatürk'ün siyasi, askeri, idari kişiliğini övdükten sonra sözlerini “*Ey Türk Milleti, birinci vazifem Türk istiklalini, Türk cumhuriyetini dünya durdukça korumaktır, ulu Atamızın çok değerli olan hatıralarını daima taziz etmektir.*” şeklinde sonlandırmıştır (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 94).

Gönenç'ten sonra halk adına konuşan fabrika memurlarından Hayri Toksöz, bu acı günün hem Türk milleti hem de dünya ulusları tarafından unutulmayacağını, Atatürk'ün aziz hatırasının Türk millet'inin ve aziz dostlarının kalbinde daima yaşayacağını, nesilden nesle aktararak ebediyen yaşatılacağını ifade etmiştir. Tüm dünya milletlerinin Atatürk'ün büyük eseri olan Türkiye'nin önünde saygı ile eğildiğini, Atatürk'ün yaptığı her işi Türk milletine olan güveni ve Türk Milleti'nin büyüklüğüne olan inancı ile yaptığını, O'nun işlerinin en büyüğünün Cumhuriyet olduğunu belirten Toksöz, Atatürk'ün iktisadi alanda yaptığı hizmetleri yine O'nun vecizeleri ile örneklendirmiştir. İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesi ile acılı yüreklere bir nebze de olsa su serpildiğini belirten Toksöz, Atatürk'ün Türk Gençliğine Cumhuriyeti hediye ettiğini, Türk kadınına da haklarını verdiğini ifade etmiş ve sözlerini “*büyük eserlere baş olan ulu Türk'e hürmet ve minnetler olsun*” şeklinde sonlandırmıştır (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 95-96).

Toksöz'den sonra Belediye adına konuşma yapan öğretmen Mustafa Örnek, Türk millet'inin Atatürk'e olan sevgisine ve saygısına değinmiş ve sonra da fırtınaların durgun denizleri çalkalayıp köpürttüğü gibi on sekiz milyon Türk'ün hatta tüm dünyanın da öyle çalkalanıp köpürdüğünü belirtmiştir. Atatürk'ün vefatı karşısında Türk millet'inin duyduğu üzüntüyü kabına sığmayarak etrafa fişkırarak lavlara benzeten Örnek, ayrılık ateşinin Türk Milleti'nin benliğini sardığını, kalplerini dağladığını ve tüm varlığını yakıp kavurduğunu ifade etmiştir. Atatürk'ün büyüklüğü karşısında kendi sözlerinin aciz kaldığını belirten Örnek, Türklerin Atatürk'ü kaybettiği için, dünyanın ise büyük bir insandan mahrum kaldığı için ağladığını belirtmiştir. Atatürk'ü gözleri kamaştırarak hasta gönüllere karşı şifa, dertli ruhlara karşı teselli, katı, soğuk kalplerle karanlık ruhlara karşı da bir güneş olarak tasvir eden Örnek, Atatürk'ün milyonlarca Türk'ün ruhunda Milliyet ateşini yaktığını ve hayatını milletinin varlığına vakfettiğini belirtmiştir (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 97).

Örnek, Atatürk'ün sönmez sevgisinin on sekiz milyon Türk'ün kalbine yerleşen ebedi bir varlık olduğunu, O'nun milletin ruhunda dalgalanan bir bayrak gibi kıyamete kadar

kalacağını söylemiştir. Atatürk'ün ölmediğini, Türk Milleti'ni kurtaran ve her türlü yaşama varlığını sağlayan bir inkılapçının ölmeyeceğini vurgulayan Örnek, “*Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır fakat Türkiye elbette payidar kalacaktır*” vecizesini hatırlatarak O'nun insanlık tarihinde müstesna bir sima olarak ebediyen yaşayacağını ifade etmiştir. Türk Milleti'nin her zaman Atatürk'ün izinde yürüyeceğini, O'nun eserinin nesilden nesle kılavuz olacağını belirten Örnek sözlerine “*Ulu Atam biz Türk evlatları sana ve senin önderliğine layık bir millet olarak kalacağız, ahdimiz budur istiklalimize, cumhuriyetimize, kendi benliğimize, milli varlığımıza düşman olanlarla savaşmaya söz veriyoruz, biz Türk ulusu Atamızın bütün buyruklarına O'nun cumhuriyetine, inkılabına, kudretli rejimine her zaman sadık, toprağına canımızı, istiklaline kanımızı vermeye şerefimiz namusumuz adına söz verir; senin şu büstünün önünde tazimle eğilir tekrar ant içeriz...*” şeklinde son vermiştir (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 98).

Saat tam 16.00'da Turhal Kalesi'nden bir top atışıyla üç dakikalık saygı duruşunun başladığı, üç dakikanın sonunda ise Şeker Fabrikası'ndaki düdükten sinyal verilmek suretiyle saygı duruşunun bittiği halka duyurulmuştur. “Altı Oku” temsil eden altı meşale yakıldıktan sonra öncelikle Jandarma ve Polis, sonra İlkokul öğrencileri, onları takiben bayanlar, memurlar, CHP'nin ileri gelenleri, şeker fabrikası mensupları, esnaf ve halk Atatürk büstünün önünden resmi geçit şeklinde geçmişler ve Turhal'daki tören bu şekilde sonlandırılmıştır (BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 89).

4- Atatürk'ün Vefatı Nedeniyle Zile'de Yapılan Merasim

Atatürk'ün vefatı yurdun her köşesinde olduğu gibi Zile'de de derin bir teessürle karşılanmıştır. Ölüm haberi Zilelilere öğle saatlerinde radyo aracılığıyla ulaştırılmıştır. Haber duyulur duyulmaz binlerce kişi, Zile Halkevi'nin önünde toplanmıştır. Yeşilirmak gazetesinde verilen habere göre; Hükümet'in resmi tebliği ile haber teyit edildikten sonra binlerce kişi “*Atamız Ölmez ve Ölmeyecektir*” diye birbirlerini teselli etmişler, Atatürk'ün bıraktığı izde yürümeye ant içmişlerdir. 21 Kasım'da Tokat'ta ve Turhal'da olduğu gibi Zile'de de binlerce kişinin katıldığı bir merasim tertip edilmiştir. “Altı Oku” temsil eden altı meşale yakılarak Atatürk anılmıştır (Yeşilirmak Gazetesi, 29 Kasım 1938: 1).

Sonuç

Atatürk 10 Kasım 1938'de İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda vefat etmiş, naaşı 21 Kasım'da Ankara Etnografya Müzesi'ne getirilmiş, 10 Kasım 1953'te ise Etnografya Müzesi'nden alınarak Anıtkabir'e defnedilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 11 Kasım 1953:1). Atatürk'ün vefatı Türk Milleti tarafından üzüntü ile karşılanmıştır. Tüm yurt bir matem havasına bürünmüş, milli yas ilan edilmiştir. O yıl 23 Kasım'a denk gelen Ramazan Bayramı da matem içerisinde geçmiştir. Bununla birlikte Atatürk'e olan sevgi ve saygısını ifade etmek üzere

imkânı olanlar O'nun naaşının bulunduğu İstanbul'a ve Ankara'ya akın etmişlerdir. İmkânı olmayanlar ise buldukları yerlerde O'nun vefatı nedeniyle merasim düzenlemişlerdir.

Atatürk'ün Ankara'daki cenaze töreni ve yurt çapında düzenlenen merasimler, Hükümet tarafından yayınlanan genelge doğrultusunda, son derece disiplinli, intizamlı ve titiz bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Hükümet'in yayınladığı genelge, olası kargaşayı önlediği gibi, Hükümet'in hızlı karar alma mekanizması ile yereldeki yöneticilerin alınan kararları uygulama becerisini de göstermiştir.

Yurdun her yerinde olduğu gibi Tokat, Turhal ve Zile'de de Atatürk'ün vefatı nedeniyle 21 Kasım'da merasimler düzenlenmiştir. Düzenlenen merasimlere askeri ve mülki yöneticilerin yanı sıra öğretmenler, öğrenciler, esnaf ve memurlarla birlikte halk da kadın-erkek, genç-yaşlı ayrımı olmaksızın tam kadro katılmıştır. Merasimlerde Atatürk'ün vefatı nedeniyle duyulan acı hep bir ağızdan dile getirilmiş, bunun yanı sıra CHP, Halkevi, Belediye ve Gençliği temsilen birer kişi O'nun hayatını, eserlerini, hizmetlerini, inkılâplarını ve duyulan üzüntüyü içeren konuşma yaparak hislere tercüman olmuşlardır. Bazı vatandaşlar da hislerini paylaşmışlar, öğrenciler Atatürk ile ilgili şiirler okumuşlardır. Atatürk'ün kazandırdığı inkılâplara ve Cumhuriyete olan bağlılık dile getirilmiş, O'nun mirasına sahip çıkılacağına dair yeminler edilmiştir.

Atatürk'ün vefatı Türk kamuoyunda olduğu gibi dünya kamuoyunda da geniş yankı uyandırmıştır. Önde gelen yabancı ajanslar an be an Atatürk'ün cenaze töreni ile ilgili bilginin yanı sıra O'nun hayatı ve Türkiye'nin modernleşmesi hakkında da yorumlara yer vermiştir. Atatürk'ün defin merasimi ve töreni sırasında gösterilen alaka ve nizamdan dolayı İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Dr. Refik Saydam, Tokat Vali ve CHP başkanlığına 23 Kasım 1938 tarih ve 62448 sayılı bir teşekkür telgrafı göndermiştir (BCA, 490..1.0.0/4.19..18). Bu teşekkürün diğer valilere tebliği hususunda Tokat Valisi'ni görevlendirmiştir (Yeşilirmak Gazetesi, 29 Kasım 1938: 2). Sonraki yıllarda da her 10 Kasım'da Atatürk, tüm yurttaki olduğu gibi Tokat, Turhal ve Zile'de de anılmaya devam edecektir.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- BCA, 30..18.1.2 /85.100..1.
BCA, 30..18.1.2/85.98..11.
BCA, 2490..1.0.0/1429.726..1.
BCA, 490..1.0.0/1432.736..1.
BCA, 490..1.0.0/1433.739..2.
BCA, 490..1.0.0/4.19..18.
BCA, 490..1.00/1432.735..1, lef. 88-112.

TBMM Zabıt Ceridesi

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: V, Cilt: 27, İçtima: 4.

SÜRELİ YAYINLAR

- Akşam Gazetesi, 11 Kasım 1938 (2. Baskı), No: 7211.
Aydın Tarihi, S. 60 (Mükerrer), 1-30 Kasım 1938, Başbakanlık Basım Genel Direktörlüğü,
Ankara 1938.
Bugün Gazetesi, 11 Kasım 1938, S. 40.
Cumhuriyet Gazetesi, 10 – 16 Kasım 1938, S. 5208 – 5214.
Cumhuriyet Gazetesi, 19 – 21 Kasım 1938, S. 5217 – 5219.
Kurun Gazetesi, 11 Kasım 1938, S. 7386.
Milliyet Gazetesi, 11 Kasım 1953.
Son Posta Gazetesi, 11 Kasım 1953, No: 5838.
Tan Gazetesi, 11 Kasım 1938, No: 1180.
Tan Gazetesi, 16 Kasım 1938, No: 1185.
Tan Gazetesi, 20 – 21 Kasım 1938, No: 1189 -1190.
Ulus Gazetesi, 11 Kasım 1938.
Ulus Gazetesi, 14 Kasım 1938.
Ulus Gazetesi, 16 -17 Kasım 1938.
Ulus Gazetesi, 19 Kasım 1938.
Ulus Gazetesi, 22 Kasım 1938.
Yeni Sabah Gazetesi, 11 Kasım 1938, No: 190.
Yeşilırmak Gazetesi, 11 Kasım 1938, S. 85.
Yeşilırmak Gazetesi, 14 Kasım 1938, S. 86.
Yeşilırmak Gazetesi, 18 Kasım 1938, S. 87.
Yeşilırmak Gazetesi, 22 Kasım 1938, S. 88.

Yeşilırmak Gazetesi, 29 Kasım 1938, S. 89.

Zafer Gazetesi, 11 Kasım 1953, S. 1652.

Telif Eserler - Makaleler

Çiftçi, Nazmi, “Matemimiz Cihana Yayıldı”, **Yeşilırmak Gazetesi**, 29 Kasım 1938.

Doğaner, Yasemin, “Millet Liderini Uğurluyor”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi**, C. IV, Sayı: 2, Ocak 2005.

Güneş, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi: TBMM V. Dönem (1935-1939)**, C. I, TBMM Yayınları, Ankara, 2004.

Kocatürk, Utkan, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

Kutay, Cemal, **Atatürk’ün Son Günleri**, 2. Baskı, İklim Yayınları, Ankara, 2005.

Naci Sadullah, “Atatürk’ün Treninde”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Kasım 1938.

Nazmi Çiftçi, “Matemimiz Cihana Yayıldı”, **Yeşilırmak Gazetesi**, 29 Kasım 1938.

Soyak, Hasan Rıza, **Atatürk’ten Hatıralar**, 5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

E K L E R¹⁵

Ek 1: Tokat - 21 Kasım 1938

Ek 2: Tokat - 21 Kasım 1938

Ek 3: Tokat - 21 Kasım 1938

¹⁵ Ekler kısmında yer alan resimler için bkz. **BCA**, 490..1.00/1432.735..1, lef. 92 ve 115-142.

Ek 4: Tokat - 21 Kasım 1938

Ek 5: Tokat - 21 Kasım 1938

Ek 6: Tokat - 21 Kasım 1938

Ek 7: Tokat - 21 Kasım 1938

Ek 8: Tokat - 21 Kasım 1938

Ek 9: Tokat - 21 Kasım 1938

Ek 13: Tokat - 21 Kasım 1938

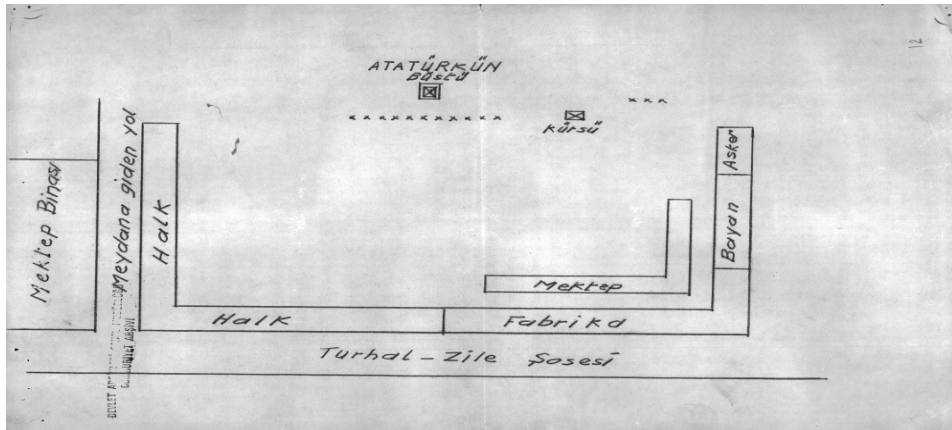
Ek 14: Tokat - 21 Kasım 1938

Ek 15: Korkut Araz Tören Alanında Konuşma Yaparken - 21 Kasım 1938

Ek 16: Fahri Alpay Tören Alanında Konuşma Yaparken - 21 Kasım 1938

Ek 17: Turhal'da Yapılan Merasimin Krokisi - 21 Kasım 1938

Ek 18: Turhal - 21 Kasım 1938

Ek 19: Turhal - 21 Kasım 1938

Ek 20: Turhal - 21 Kasım 1938

Ek 21: Turhal - 21 Kasım 1938

Ek 22: Turhal - 21 Kasım 1938

Ek 23: Turhal - 21 Kasım 1938

Ek 24: Turhal - 21 Kasım 1938

Ek 25: Turhal - 21 Kasım 1938

Ek 26: Turhal - 21 Kasım 1938